MAJHNA IN SREDNJE VELIKA MESTA KOT OGRODJE POLICENTRIČNEGA URBANEGA RAZVOJA

SMALL AND MEDIUM-SIZE TOWNS AS THE BASIS OF POLYCENTRIC URBAN DEVELOPMENT

Alma Zavodnik Lamovšek, Samo Drobne, Tadej Žaucer

UDK: 711.434/.435

POVZETEK

V prispevku je obravnavana problematika vloge majhnih in srednje velikih mest v policentričnem omrežju naselij v Sloveniji. Na vlogo posameznih naselij v omrežju naselij vpliva več dejavnikov, ne le število prebivalcev v naselju ali regiji. V prispevku je zato poseben poudarek na izboru kazalnikov, s katerimi bi lahko opredelili razliko med velikimi, srednje velikimi in majhnimi mesti, posebej v Sloveniji in v primerjavi z drugimi evropskimi državami. Predstavljen je raziskovalni pristop k tematiki in oblikovanju analitičnega modela, pri čemer so primerjalno uporabljeni izsledki predhodnih raziskav. Predstavljeni so pomembnejši rezultati ankete o vlogi obravnavanih naselij v omrežju. Raziskava je bila izvedena v dveh delih. V prvem delu smo izvedli kvantitativno analizo na nacionalni ravni, na podlagi opredeljenih kazalnikov, v drugem pa smo izdelali kvalitativno analizo anketnih vprašalnikov. S pomočjo trinajstih opredeljenih kazalnikov smo za Slovenijo najprej določili razmejitev med naselji, ki jih prištevamo med mesta, in ostalimi naselji. S pomočjo istih kazalnikov smo nadalje določili razmejitev med velikimi, srednje velikimi in majhnimi mesti. Na osnovi izdelane analize je podana ocena vloge posameznih majhnih in srednje velikih mest po regijah. Kvalitativni pristop omogoča tudi odgovore glede dejanskega in potencialnega povezovanja mestnih naselij v somestja, deloma že opredeljena v državnih dokumentih.

KLJUČNE BESEDE

majhna mesta, srednje velika mesta, mestna naselja, omrežje naselij, policentrični urbani razvoj, Slovenija

Klasifikacija prispevka po COBISS-u: 1.01

ABSTRACT

The paper discusses the role of small and medium-size towns in the polycentric settlement network of Slovenia. The roles of settlements in a network are affected not only by the number of inhabitants in a settlement or region, but also by several other factors. The paper, therefore, focuses especially on the set of indicators that would delineate the difference between large, medium-size and small settlements in Slovenia as well as in comparison to other European countries. The research approach to the topic is introduced, including the design of an analytical model, whereby the findings of previous studies are used on a comparative basis. The most significant results of a survey on the role of the settlements in a network are presented. The study was performed in two parts. In the first part, a quantitative analysis at the national scale was performed, based on the defined indicators, and in the second part a qualitative analysis of the survey was performed. Having used thirteen indicators, we first distinguished between the settlements to be considered as towns and between other kinds of settlements in the territory of Slovenia. The same indicators were further used to distinguish between large, medium-size and small towns. Based on the analysis, an assessment of the role of individual small and medium-size towns in different regions is given. The qualitative approach also gave certain answers regarding the actual and potential connection of urban settlements into conurbations, which have been partly defined in the national legislation.

KEY WORDS

small towns, medium sized towns, urban settlements, urban settlements network, polycentric urban development, Slovenia

1 UVOD

Omrežje naselij predstavlja eno bistvenih prostorskih struktur, ki je po svoji naravi tudi eden najbolj stabilnih elementov v prostoru (Zavodnik Lamovšek, 1997). Naselja se v splošnem delijo na mestna (urbana) in podeželska (ruralna). Med enimi in drugimi vlada velik razkorak v opremljenosti z infrastrukturo in dejavnostmi, ki zadovoljujejo potrebe njihovih prebivalcev. V Sloveniji je ta razkorak zelo velik, kljub že v 70. letih prejšnjega stoletja sprejetim opredelitvam skladnega prostorskega razvoja (Resolucija o poglavitnih smotrih in smernicah za urejanje prostora, 1973), ki temeljijo na policentričnem modelu na nacionalni ravni. V zadnjem času pa je policentrični prostorski razvoj močno poudarjen tudi v širšem evropskem prostoru, saj poleg socialne uravnoteženosti in gospodarske konkurenčnosti izpostavlja ozemeljsko celovitost in prostorsko kohezijo na skupnem evropskem teritoriju (ESDP, 1999).

Slovensko urbano omrežje temelji na petnajstih središčih nacionalnega oziroma nadnacionalnega pomena, od tega na petih somestjih, petnajstih središčih regionalnega pomena, med katerimi so tri somestja, in na dvajsetih medobčinskih središčih (SPRS, 2004). Če upoštevamo vsa posamezna naselja – z izjemo Gornjih Petrovcev, ki imajo manj kot 1000 prebivalcev, so v Strategiji prostorskega razvoja Slovenije (v nadaljevanju SPRS, 2004) opredeljena kot središče medobčinskega pomena – skupaj 61 (slika 1). Ta središča, oziroma vsaj nekatera od njih, so prešibka za samostojno vlogo centralnega naselja v urbanem omrežju Slovenije. Konkurenčnost lahko dosežejo šele s sodelovanjem z drugimi središči na regionalni in lokalni ravni. Takšno povezano urbano območje dveh ali več sosednjih mest obravnavamo kot celoto v nacionalnem urbanem omrežju. Postavlja se vprašanje, v kolikšni meri so takšna urbana območja z več jedri uspešna, če jih primerjamo s podobnimi območji z enim samim jedrom. V zvezi s tem vprašanjem je izrednega pomena, da opredelimo urbana središča glede na njihovo velikost, vlogo in pomen v policentričnem urbanem omrežju, kar še posebej velja za majhna in srednje velika mesta (v nadaljevanju MSVM).

Na trenutno vlogo MSVM močno vplivajo socialno-ekonomski faktorji, kot so globalizacija, rast terciarnega sektorja ter trenutne in bodoče strukturne spremembe. Zaradi njih veliko mest izgublja na pomenu in se morajo spopadati s težavami, kot so na primer nezaposlenost in upadanje števila delovnih mest, zaostajanje v infrastrukturnem opremljanju prostora, šibka institucionalna opremljenost ipd. Za Slovenijo tudi velja, da se le Ljubljana uvršča med velika mesta (ESPON 1.1.1., 2004; ESPON 1.1.3., 2004), ne more pa prevzemati vseh potrebnih dejavnosti za udejanjanje policentričnega prostorskega razvoja. Zato predstavljajo MSVM velik potencial za zagotavljanje kakovostnega načina življenja v urbanih okoljih in njihovih zaledjih. Bistvena pomanjkljivost slovenske poselitve je namreč prav pomanjkanje srednje velikih mest, ki bi urbanemu omrežju dajali trdno ogrodje za policentrični prostorski razvoj. Od tod izhaja naša teza, *da je omrežje majhnih in srednje velikih mest ključno ogrodje za uresničevanje ciljev trajnostnega policentričnega prostorskega (urbanega) razvoja na vseh ravneh*.

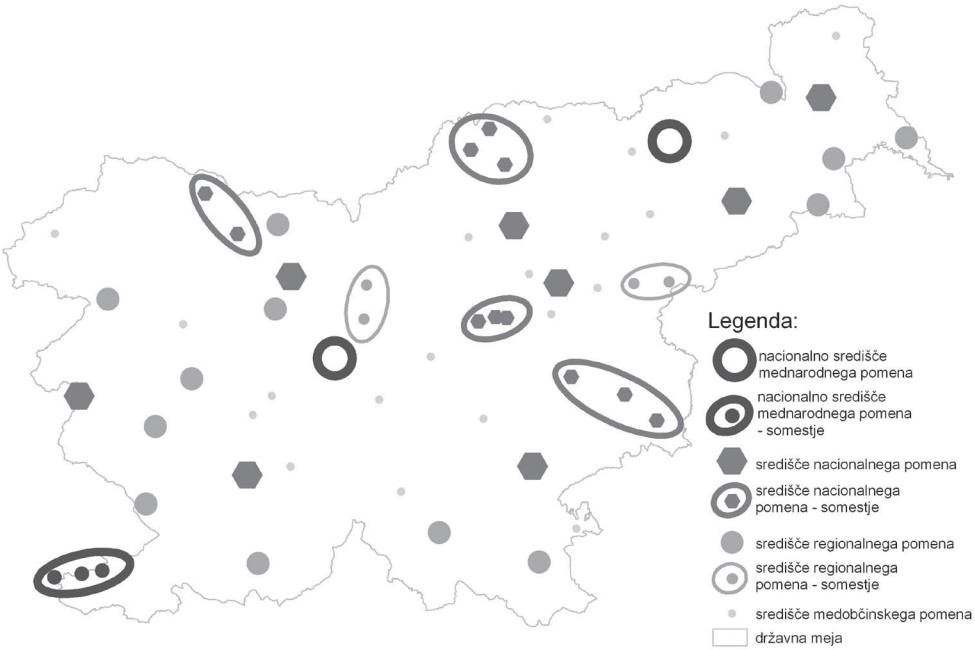

Slika 1: *Policentrični urbani sistem s hierarhijo središč in somestij (vir: MOP, 2004).*

Namen prispevka je pokazati na sedanjo vlogo MSVM za policentrični razvoj Slovenije, ugotoviti njihovo vpetost v urbano omrežje oziroma njihovo strukturno in funkcijsko povezanost ter dejanski in potencialni obseg sodelovanja na medobčinski ravni. Za dosego tega cilja je bilo treba s pomočjo številnih meril in kazalnikov najprej opredeliti MSVM. Pri tem je bila velikost eden ključnih kazalnikov, vendar ta ni bil edini oziroma najpomembnejši. Opredeljevanje MSVM je vseskozi spremljala težava, da merila in kazalniki ne morejo biti absolutni, saj so odvisni od družbenih in gospodarskih razmer na območju, kjer določamo MSVM. Zato je bilo treba izbor meril in kazalnikov čim bolj prilagoditi slovenskim razmeram, hkrati pa upoštevati tudi izsledke mednarodnih raziskav in drugih pomembnih virov[1].

Kvantitativni opredelitvi MSVM je sledila opredelitev njihove vloge in pomena v urbanem omrežju tudi s kakovostnega vidika, kar smo dosegli z različnimi metodološkimi koraki, ki jih predstavljamo v drugem delu prispevka.

2 METODOLOGIJA DELA IN ANALITIČNI MODEL

Obravnavana problematika ni zanimiva le v Sloveniji, temveč tudi v tujini, predvsem v Evropski uniji (v nadaljevanju EU), kjer prav tako ugotavljajo, da evropsko urbano omrežje ne more temeljiti le na nekaj izpostavljenih metropolitanskih območjih (ESPON 1.1.1, 2006), temveč mora

[1] *Vse pomembne domače in mednarodne študije ter drugi, za to raziskavo najpomembnejši viri so v prispevku večkrat navedeni ter zbrani v poglavju Literatura in viri, zato jih na tem mestu ne naštevamo.*

zagotavljati policentrični razvoj tudi skozi omrežje MSVM (ESPON 1.1.1, 2006; RePUS, 2006). S tega vidika smo k analizi MSVM[2] pristopili z dvostopenjsko raziskavo, ki na eni strani omogoča primerljivost dobljenih rezultatov v evropskem prostoru (RePUS, 2006; ESPON 1.4.1, 2006; CONSPACE, 2005; Urban Audit, 2006; in drugi), na drugi pa poglobljeno analizo razmer v slovenskem urbanem omrežju (Pavlin et al., 2003; Ravbar, 2003; Vrišer, 1995; in drugi).

V preglednici 1 je prikazan metodološki pristop k izdelavi raziskave. Nakazani so tudi delovni koraki, ki so si deloma sledili zaporedno, deloma pa so se prekrivali in prepletali skozi celoten potek opredeljevanja MSVM in raziskovanja njihove vloge v urbanem omrežju. Raziskava je bila izvedena na dveh prostorskih ravneh in z dvema različnima pristopoma. V prispevku podrobneje predstavljamo le rezultate na makro ravni raziskave, prikaz študije primerov pa smo zaradi obsežnosti dobljenih rezultatov zanemarili.

		ANALITIČNI PRISTOP	
		Kvalitativna analiza	**Kvantitativna analiza**
PROSTORSKA ENOTA	**Analiza MSVM v nacionalnem urbanem omrežju – makro raven** (možnost primerjave z drugimi državami EU)	- anketni vprašalnik - opis urbanega omrežja s poudarkom na MSVM (institucionalni okvir)	- analiza podatkov na ravni občine (regij) in naselja – upoštevanje metodologije in izbora kazalnikov iz domačih in tujih raziskav in študij
	Študija primerov – mikro raven (z upoštevanjem posebnosti slovenskega urbanega omrežja)	- SWOT-analiza - opisni podatki za izbrane primere	- analiza podatkov na ravni naselja – določitev meril za opredelitev mestnega območja (neodvisno od registra prostorskih enot)

Preglednica 1: *Pregled analitičnih korakov v predlagani metodologiji (Prosen et al., 2007b).*

2.1 Makro raziskava: analiza majhnih in srednje velikih mest na nacionalni ravni

Kvantitativna in kvalitativna analiza na makro ravni je bila izvedena za celotno urbano omrežje v Sloveniji (glej tudi preglednico 1). Kvantitativna analiza je temeljila na izdelavi nabora kazalnikov in meril za opredeljevanje MSVM, ki je bil oblikovan s pomočjo primerjalne študije naborov kazalnikov pomembnih domačih in tujih raziskav (Pavlin et al., 2003; Ravbar, 2003; Vrišer, 1995; RePUS, 2006; ESPON 1.4.1, 2006; CONSPACE, 2005; Urban Audit, 2006). Na ta način smo zagotovili primerjavo MSVM v slovenskem urbanem omrežju z MSVM v urbanih omrežij drugih evropskih držav.

Za določanje MSVM v Sloveniji je bilo v analizo vključenih 104 mestnih območij, med njimi tudi največji mestni območji Ljubljana in Maribor. Merila in kazalniki so bili prilagojeni posebej za majhna in posebej za srednje velika mesta. Uporabljena merila so bila uvrščena v tri skupine:

[2] *Raziskavo smo izvedli v okviru programa CRP »Konkurenčnost Slovenije 2006–2013«, v kateri sta poleg UL, Fakultete za gradbeništvo in geodezijo sodelovala še UL, Filozofska fakulteta in UM, Fakulteta za gradbeništvo.*

formalna, fiziognomsko-morfološka in funkcijska. Oblikovana so bila tako, da omenjena večja mestna območja ne morejo bistveno vplivati na objektivnost ostalih rezultatov. Predpostavili smo tudi, da ne vemo, kje postaviti mejo med majhnimi in srednje velikimi mesti. V analizi smo upoštevali, da nastaja med mestom in okolico, namesto ostre meje, širok prehoden prostor, imenovan obmestje, ki v zadnjem času doživlja velike spremembe. Ker sta mesto in njegovo obmestje tesno povezana, smo ju obravnavali skupaj, kot mestno območje (npr. Maribor z obmestnimi naselji, ki so že njegov sestavni del; prim. Pavlin et al., 2003), kamor so vključene tudi vse spremembe, ki se dogajajo na relaciji mesto–obmestje.

Določitev majhnih mest je bila izvedena pomočjo trinajstih kazalnikov (preglednica 2), od katerih

Merila	**Kazalnik**	**Povprečje za 104 v analizi obravnavana naselja**	**Izbrana mejna vrednost**
Formalna	1. Število prebivalcev	9436	≥ 3000
	2. Gibanje števila prebivalcev 2003–2005	0 %	≥ 0 %
Fiziognomsko-morfološka	3. Število stanovanj na stavbo	2,3	≥ 2,3 %
Funkcijska	4. Število prebivalcev na število delovnih mest	2,1	≤ 2,1
	5. Delež delovno aktivnih dnevnih migrantov v mestno območje	64 %	≥ 64 %
	6. Zdravstveni dom	89/104	Da/Ne (1/0)
	7. Lekarna	98/104	Da/Ne (1/0)
	8. Osnovna šola	103/104	Da/Ne (1/0)
	9. Banka	94/104	Da/Ne (1/0)
	10. Upravne ustanove	95/104	Da/Ne (1/0)
	11. Gimnazija ali poklicne, tehniške in srednje strokovne šole	35/104	Da/Ne (1/0)
	12. Delež zaposlenih v storitvenih dejavnostih	54 %	≥ 54 %
	13. Delež prebivalcev z višjo in visoko izobrazbo	14 %	≥ 14 %

Preglednica 2: *Merila, kazalniki in njihove mejne vrednosti za opredeljevanje majhnih mest v Sloveniji (Prosen et al., 2007a).*

Merila	Kazalnik	Povprečje za 17 v analizi obravnavanih naselij	Izbrana mejna vrednost
Formalna	1. Število prebivalcev	38 499	≥ 20 000
	2. Gibanje števila prebivalcev 2003–2005	–0,5 %	≥ 0 %
Fiziognomsko-morfološka	3. Število stanovanj na stavbo	3,0	≥ 3
Funkcijska	4. Število prebivalcev na število delovnih mest	1,8	≤ 1,8
	5. Delež delovno aktivnih dnevnih migrantov v mestno območje	58 %	≥ 58 %
	6. Splošna bolnišnica	10/17	Da/Ne (1/0)
	7. Regionalne agencije in združenja	12/17	Da/Ne (1/0)
	8. Javna kulturna infrastruktura regional. pomena (kino, muzej)	15/17	Da/Ne (1/0)
	9. Visoke šole	10/17	Da/Ne (1/0)
	10. Okrožno sodišče	9/17	Da/Ne (1/0)
	11. Delež zaposlenih v storitvenih dejavnostih	57 %	≥ 57 %
	12. Delež prebivalcev z višjo in visoko izobrazbo	15,8 %	≥ 15,8 %

Preglednica 3: *Merila, kazalniki in njihove mejne vrednosti za opredeljevanje srednje velikih mest v Sloveniji (Prosen et al., 2007a).*

je bil vsak ovrednoten z eno točko. Za vsak kazalnik je bila določena mejna vrednost, na osnovi katere so se dodeljevale točke analiziranim mestnim območjem. Mestno območje, ki je izpolnjevalo vsa merila, je lahko na podlagi tako opredeljenega točkovanja zbralo največ 13 točk. Mejne vrednosti smo zaradi različne narave kazalnikov določili na tri načine. Kazalniku števila prebivalcev je bila mejna vrednost določena s pomočjo zgoraj omenjenih domačih in tujih virov: število 3000 prebivalcev v mestnem območju, kot spodnja meja za določanje majhnih mest. Opremljenost z oskrbnimi in storitvenimi dejavnostmi je bila vrednotena glede na njihovo prisotnost v mestnem območju. Mejno vrednost kazalnika gibanje števila prebivalcev je Ravbar (1993) določil pri 0,6 % letni rasti števila prebivalstva, vendar je glede na trenutno stanje upadanja števila prebivalcev v mestih (SURS, 2005) ta vrednost preoptimistična. Za rast prebivalstva smo zato uporabili izračunano srednjo vrednost 104 obravnavanih naselij, to je 0 %. Ostalim kazalnikom je bila mejna vrednost določena kot srednja vrednost.

Za srednje velika mesta je značilno, da gre v večini primerov za regionalna oziroma pokrajinska središča. Določanje srednje velikih mest je potekalo s podobnim metodološkim pristopom kot določanje majhnih mest, pri čemer je bilo uporabljenih le dvanajst kazalnikov (preglednica 3). Mejne vrednosti posameznih kazalnikov so bile določene tako kot pri majhnih mestih, le da je bil poudarek na drugih oskrbnih in storitvenih dejavnostih. Podobno kot pri majhnih mestih smo tudi pri srednje velikih naseljih določili mejno vrednost velikosti mestnega območja (20 000 prebivalcev) s pomočjo že omenjenih pomembnih domačih in tujih virov. Kljub temu je bilo v analizo vključenih kar sedemnajst mestnih območij v Sloveniji, ki imajo več kot 10 000 prebivalcev. Ta odločitev, ki se je v raziskavi izkazala za upravičeno, je bila sprejeta zaradi poznanih posebnosti urbanih središč v Sloveniji in celotnega slovenskega urbanega omrežja. Skupno maksimalno število točk za posamezno mestno območje je bilo dvanajst, izračunana povprečna vrednost doseženih točk pa 7. Zaradi podobnih razlogov kot pri majhnih mestih je bila tudi tu meja števila točk prilagojena posebnim razmeram v slovenskih mestih. Tako so se med srednje velika uvrstila vsa mesta, ki so dosegla 6 ali več točk.

Drug del raziskave je temeljil na kvalitativni analizi MSVM s pomočjo anketnih podatkov opisa urbanega omrežja. Na ta način smo dopolnili in podrobneje razčlenili informacije, ki smo jih sicer pridobili na podlagi analize drugih pisnih virov in dokumentov (SPRS, 2004; SRS, 2005; ZLS, 2005; SVR, 2006; ZPN, 2007). S pomočjo ankete smo pridobili oceno stanja in razvojnih potreb ter možnosti povezovanja med naselji glede na izkušnje iz prakse. V anketo smo vključili 156 mestnih naselij in naselij mestnih območij (slika 2), ki jih je za potrebe statističnega raziskovanja določil Statistični urad Republike Slovenije (Pavlin et al., 2003).

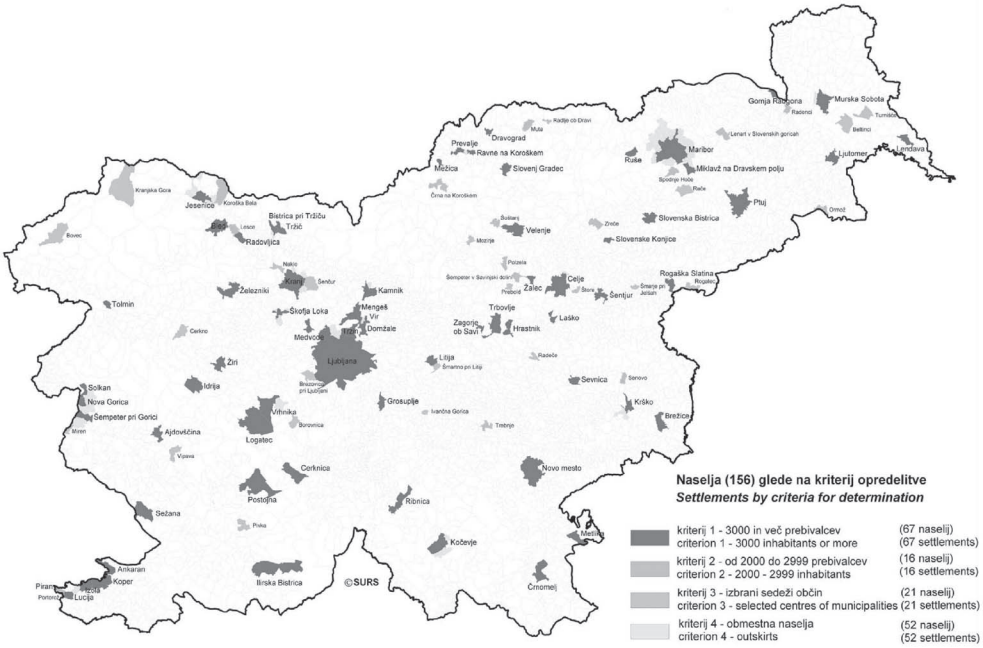

Slika 2: *Mestna naselja in naselja mestnih območij v Republiki Sloveniji (vir: Pavlin et al., 2003).*

Anketni vprašalnik je bil sestavljen iz več vsebinskih sklopov: osnovni podatki o naselju, vloga naselja v urbanem omrežju, morfologija naselja, razvoj naselja, sodelovanje in povezovanje z drugimi naselji ter drugo. S pomočjo kvalitativne analize anketnih odgovorov smo odgovorili na vprašanja vloge in pomena MSVM v policentričnem urbanem omrežju kot tudi na vprašanja glede sedanjega in potencialnega povezovanja urbanih središč v somestja. Slednje lahko pomembno prispeva h krepitvi urbanih središč v nekaterih manj razvitih območjih Slovenije. Dobljene rezultate kvalitativne analize smo še dodatno utemeljili z rezultati statističnih testov povezanosti obravnavanih spremenljivk.

3 OPREDELITEV MSVM IN NJIHOVE VLOGE V URBANEM OMREŽJU SLOVENIJE

3.1 Opredelitev majhnih mest

Število prebivalcev v mestih v Sloveniji upada (glej tudi preglednici 2 in 3). Opaziti je padec števila prebivalcev v mestih na račun odseljevanja v obmestja in okoliška naselja. Upada predvsem število prebivalcev v Ljubljani, Mariboru, Celju in drugih večjih mestih, medtem ko njihovo število raste v okoliških majhnih mestih, kjer je opaziti največjo rast števila prebivalcev v Sloveniji. Primeri hitro rastočih mestnih naselij blizu Ljubljane so Domžale, Grosuplje, Vir, Vrhnika in Trzin; blizu Maribora so Ruše, Rače, Slovenska Bistrica, v okolici Nove Gorice le Šempeter pri Gorici ter v okolici Celja naselje Šempeter v Savinjski dolini. Z natančnejšo morfološko analizo Ljubljane kot mestne regije ugotovimo, da sta Trzin in Grosuplje že skoraj sklenjeno povezana z mestom Ljubljana. Rezultati analize kažejo, da pripada Ljubljani velika mestna aglomeracija, ki se na severovzhodu začenja s Kamnikom in Domžalami in se na zahodu končuje z Vrhniko.

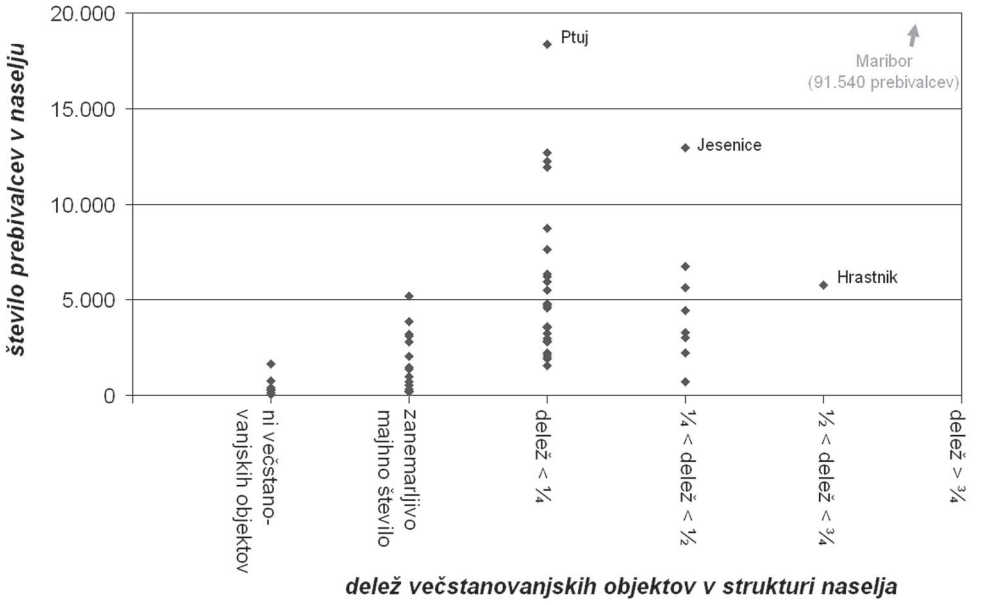

Graf 1: *Delež večstanovanjskih objektov glede na število prebivalcev v naselju.*

Na osnovi kazalnika fiziognomsko-morfoloških meril smo določili tudi delež večstanovanjskih objektov v naselju. Na grafu 1 je struktura obravnavanih mest predstavljena z razmerjem med deležem večstanovanjskih objektov v naselju in številom prebivalcev.

Izkazalo se je, da imajo mesta Hrastnik, Ravne na Koroškem, Jesenice, Velenje in Trbovlje v povprečju več kot štiri stanovanja na stavbo. Gre za mesta, ki imajo predvsem delovno intenzivno industrijo, kjer delavci stanujejo v »tradicionalnih« delavskih blokih. Posledično imajo ta mesta nizek delež visoko izobraženih in zaposlenih v storitvenih dejavnostih (SURS, 2005). Poseben primer je nadalje Velenje, ki s 25 481 prebivalci sicer izpolnjuje formalna merila za srednje veliko mesto, ne dosega pa večine drugih pomembnih vrednosti iz fiziognomsko-morfološke in funkcionalne skupine meril. Zato je od dvanajstih možnih točk Velenje zbralo samo štiri točke, kar ga uvršča med majhna mesta.

Z razmerjem med številom prebivalcev in številom delovnih mest smo v nadaljevanju analize ugotavljali, kakšno vlogo ima naselje v urbanem omrežju. Visoko razmerje med številom prebivalstva in številom delovnih mest, kot ga imajo mesta Borovnica, Šenčur, Miklavž na Dravskem polju, Črna na Koroškem in Brezovica pri Ljubljani, potrjuje velik delež prebivalcev, ki uporabljajo naselje predvsem za bivanje (»spalna« naselja). Med mesti z najnižjim razmerjem so se pojavila kar tri mesta iz pomurske statistične regije (Murska Sobota, Ljutomer in Lendava). Iz tega lahko sklepamo, da gre za izrazite razvojne pole v statistično gledano najbolj šibki slovenski regiji. Mestna naselja, ki imajo presežek delovnih mest, so Trzin, Lenart v Slovenskih Goricah, Naklo, Zreče in Ormož. Ob tem je treba pripomniti, da te ugotovitve ne temeljijo le na podatku o presežku delovnih mest, saj ta sam po sebi še ne omeni, da je naselje razvojni pol in ne »spalno« naselje.

Z deležem števila delovno aktivnih dnevnih migrantov lahko prikažemo privlačnost mesta za okolico in njegovo tesno povezanostjo s presežkom delovnih mest v kraju. Tako imata mestni naselji ponora Trzin in Naklo nadpovprečno visok odstotek delovno aktivnih dnevnih migrantov. Predvsem Trzin se je uveljavil z veliko in uspešno industrijsko-obrtno cono, ki daje presežek delovnih mest, v zadnjem času pa postaja tudi zelo privlačen za naselitev. Pri omenjenih kazalnikih moramo biti pozorni na dejstvo, da se lahko v manjših mestih razmerje delovnih mest hitro spremeni, saj ima pridobitev oziroma izguba nekaj sto delovnih mest veliko večji vpliv na majhna mesta, kot bi imela na veliko mesto, kot je Ljubljana.

V skupino funkcionalnih meril smo vključili pet kazalnikov (zdravstveni dom, lekarna, osnovna šola, banka in upravne ustanove), ki naj bi jih imelo vsako majhno mesto. Med majhnimi mesti nimata zdravstvenega doma le mestni naselji Trzin in Lesce. Vsa majhna mesta imajo vsaj eno osnovno šolo. Od vseh 93 majhnih mest v Sloveniji jih ima 38 gimnazijo ali katero drugo poklicno ali tehnično srednjo šolo.

Mejno vrednost (54 %) deleža zaposlenih v storitvenih dejavnostih od vseh delovno aktivnih prebivalcev, ki prebivajo v mestnem območju, presega 45 od skupno 93 majhnih mest v Sloveniji. V ospredju so manjša obalna in gorenjska mesta, ki se ukvarjajo v glavnem s turizmom. Mejnih vrednosti teh kazalnikov ne dosegajo predvsem mesta, ki so pretežno industrijsko usmerjena (Velenje, Hrastnik, Trbovlje in Jesenice).

Nazadnje smo analizirali delež prebivalstva z višjo in visoko izobrazbo. Visok delež izobraženih imajo mesta, ki so blizu katere od štirih slovenskih univerz oziroma katerega visokošolskega študijskega središča.

Po opravljeni analizi in točkovanju posameznih kazalnikov se je za opredelitev majhnim mest pojavila metodološka zagata: srednje vrednosti (8,6 točke), ki smo jo izračunali s pomočjo 104 analiziranih mestnih območij v Sloveniji, ni bilo mogoče uporabiti kot spodnjo mejo števila doseženih točk za določanje majhnih mest. V kolikor bi bila spodnja meja postavljena pri 8,6 točkah, bi lahko opredelili kot majhna mesta v Sloveniji le 59 mestnih naselij. Tako bi zunaj kategorije majhnega mesta, poleg še nekaterih drugih, ostalo mesto Trbovlje, ki imajo celo več kot 10 000 prebivalcev, hkrati pa tudi izredno pomembno zgodovinsko vlogo v urbanem omrežju Slovenije. Mejno vrednost za določitev majhnih mest smo postavili pri sedmih točkah. Na ta način smo med majhna mesta uvrstili tudi naselja, ki sicer ne izpolnjujejo enakomerno vseh meril, vendar se zaradi različnih (npr. zgodovinskih) razlogov uvrščajo med majhna mesta. Tak primer je tudi Zagorje ob Savi, ki ima več kot 5000 prebivalcev in ga zaradi visokega števila prebivalcev moramo uvrstiti med majhna mesta. Značilno zanj je, da sicer izpolnjuje funkcijska merila opremljenosti z oskrbnimi in storitvenimi dejavnostmi, ne izpolnjuje pa ostalih meril, kar je v veliki meri posledica gospodarskih in demografskih težav, ki pestijo celotno regijo.

Posebna pozornost je bila posvečena mestnim območjem, ki so dosegla predvideno število točk, vendar imajo manj kot 2000 prebivalcev. To so Cerkno, Ivančna Gorica, Kranjska Gora, Miren, Mozirje, Naklo, Pivka, Prebold, Šempeter v Savinjski dolini, Šmarje pri Jelšah, Šmartno pri Litiji in Vipava. 2/3 navedenih mestnih območij ima več kot 1500, 1/3 pa več kot 1400 prebivalcev (Kranjska gora, Miren, Šmarje pri Jelšah in Šmartno pri Litiji). Kranjska Gora je pomemben turistični kraj, ki ima veliko razvojnih potencialov, kar je razvidno iz doseženih 11 točk. Ostala tri središča pa predstavljajo pomembna lokalna središča, še posebej Šmarje pri Jelšah, ki je prav tako doseglo 11 točk.

Med vsemi mestnimi naselji je največ točk dosegla Vipava, ki je dosegla 12 točk, 11 točk še Ivančna Gorica, Šmarje pri Jelšah 9, ostala mestna naselja pa 9, 8 oziroma 7 točk. Vsa ta mesta predstavljajo močna lokalna središča in imajo dovolj velike razvojne potenciale, da lahko zagovarjamo njihovo uvrstitev med majhna mesta.

Iz preglednice 4 je mogoče razbrati, da je bilo izmed obravnavanih 104 mestnih območij, opredeljenih 93 mest, ki izpolnjujejo vsaj pogoje za majhna mesta. Med njimi so tudi tista, ki izpolnjujejo osnovne formalne pogoje za srednje velika ali velika mesta in jih v nadaljevanju obravnavamo posebej.

Zap. št.	Mestno območje	Št. točk	Zap. št.	Mestno območje	Št. točk
1	Ajdovščina (M)	11	48	Ormož (M)	10
2	Ankaran (M)	8	49	Piran/Piran (M)	8
3	Bled (M)	10	50	Pivka (M)	9
4	Borovnica (M)	8	51	Polzela (M)	7
5	Brežice (M)	9	52	Portorož/Portorose (M)	9
6	Celje (M)	11	53	Postojna (M)	11
7	Cerknica (M)	9	54	Prebold (M)	9
8	Cerkno (M)	8	55	Prevalje (M)	8
9	Črna na Koroškem (M)	7	56	Ptuj (M)	10
10	Črnomelj (M)	7	57	Rače (M)	7
11	Domžale (M)	13	58	Radeče (M)	7
12	Dravograd (M)	7	59	Radenci (M)	10
13	Gornja Radgona (M)	9	60	Radlje ob Dravi (M)	7
14	Grosuplje (M)	11	61	Radovljica (M)	9
15	Hrastnik (M)	8	62	Ravne na Koroškem (M)	9
16	Idrija (M)	10	63	Ribnica (M)	9
17	Ilirska Bistrica (M)	8	64	Rogaška Slatina (M)	10
18	Ivančna Gorica (M)	11	65	Ruše (M)	8
19	Izola/Isola (M)	9	66	Sevnica (M)	7
20	Jesenice (M)	9	67	Sežana (M)	12
21	Kamnik (M)	13	68	Slovenj Gradec (M)	11
22	Kočevje (M)	8	69	Slovenska Bistrica (M)	10
23	Koper (M)	11	70	Slovenske Konjice (M)	11
24	Kranj (M)	9	71	Solkan (M)	7
25	Kranjska Gora (M)	11	72	Spodnje Hoče (M)	11
26	Krško (M)	8	73	Šempeter pri Gorici (M)	10
27	Laško (M)	11	74	Šempeter v Savinj. dol. (M)	7
28	Lenart v Slov. Goricah (M)	11	75	Šenčur (M)	7
29	Lendava/Lendva (M)	11	76	Šentjur (M)	9
30	Lesce (M)	8	77	Škofja Loka (M)	11
31	Litija (M)	8	78	Šmarje pri Jelšah (M)	11
32	Ljubljana (M)	11	79	Šmartno pri Litiji (M)	7
33	Ljutomer (M)	10	80	Šoštanj (M)	9
34	Logatec (M)	8	81	Tolmin (M)	8
35	Lucija/Lucia (M)	9	82	Trbovlje (M)	8
36	Maribor (M)	11	83	Trebnje (M)	10
37	Medvode (M)	11	84	Trzin (M)	8
38	Mengeš (M)	9	85	Tržič (M)	8
39	Metlika (M)	7	86	Velenje (M)	8
40	Mežica (M)	7	87	Vipava (M)	12
41	Miklavž na Drav. polju (M)	7	88	Vrhnika (M)	11
42	Miren (M)	7	89	Zagorje ob Savi (M)	7
43	Mozirje (M)	8	90	Zreče (M)	10
44	Murska Sobota (M)	10	91	Žalec (M)	9
45	Naklo (M)	8	92	Železniki (M)	7
46	Nova Gorica (M)	11	93	Žiri (M)	7
47	Novo mesto (M)	11			

Preglednica 4: *Seznam mestnih območij, ki izpolnjujejo merila za majhna mesta in število doseženih točk (Prosen et al., 2007a).*

3.2 Opredelitev srednje velikih mest

Analiza števila prebivalcev srednje velikih mest ni prineslo novih ugotovitev, razen potrditve, da imamo v Sloveniji veliko število majhnih mest in ostalih naselij, manj pa srednje velikih mest z okrog 40 000 prebivalci. Mejna vrednost kazalnika števila prebivalcev za srednje velika mesta je bila določena pri 20 000 prebivalcih. Kriterija števila prebivalcev od srednje velikih mest ne dosegajo mesta Izola, Murska Sobota in Nova Gorica. Število prebivalcev narašča samo v mestu Izola, v ostalih dveh pa upada, kar potrjuje trend zmanjševanja prebivalstva v mestih in povečevanje preseljevanja v obmestja. Največja gostota stanovanj na stavbo je v mestih Nova Gorica in Celje, najmanjša pa v Murski Soboti, kjer prevladujejo predvsem prostostoječe eno- ali dvodružinske hiše. Najugodnejše razmerje med številom delovnih mest in številom prebivalcev ima mesto Murska Sobota, ki ima toliko delovnih mest kot vseh prebivalcev. V ospredju sta še mesti Nova Gorica in Novo mesto.

Pri opremljenosti mest z oskrbnimi in storitvenimi dejavnostmi smo preverili tri dejavnosti regionalnega pomena (splošna bolnišnica, regionalne agencije in združenja ter javna kulturna infrastruktura regionalnega pomena) in dve dejavnosti nacionalnega pomena (visoke in višje šole ter okrožna sodišča). Mestu Koper manjka le splošna bolnišnica[3], ostalih šest mest (Celje, Izola, Maribor, Murska Sobota, Novo mesto in Nova Gorica) pa ima vse dejavnosti regionalnega pomena. Od dejavnosti nacionalnega pomena manjka okrožno sodišče mestu Izola, ki pa ga ima bližnje mesto Koper. Delež storitvenih dejavnosti je v vseh mestih nad 60 %, razen v Novem mestu, kjer je 57 %. Delež prebivalcev z visoko in višjo izobrazbo je v Izoli prenizek, da bi dosegala predlagani

[1] *Koper ima v bližini bolnišnico (Izola).*

kriterij za srednje veliko mesto, mesto z največjim deležem prebivalcev z visoko in višjo izobrazbo pa je Nova Gorica.

Zap. številka	Mestno območje	Število točk
1	Celje	11
2	Izola/Isola	7
3	Jesenice	6
4	Koper/Capodistria	9
5	Kranj	8
6	Ljubljana	10
7	Maribor	9
8	Murska Sobota	9
9	Nova Gorica	10
10	Novo mesto	9
11	Ptuj	8

Preglednica 5: *Seznam mestnih območij, ki izpolnjujejo merila za srednje velika mesta in število doseženih točk (Prosen et al., 2007a).*

Po vseh merilih je v Sloveniji deset srednje velikih mest (Celje, Izola, Koper, Maribor, Murska Sobota, Novo mesto, Nova Gorica, Kranj in Ptuj), ki so dosegla šest ali več točk, ter mesto Ljubljana, ki je uvrščeno med velika mesta (ESPON 1.1.1, 2004). Jesenice so mesto, ki je doseglo mejno vrednost šest točk in se je še uvrstilo med srednje velika mesta.

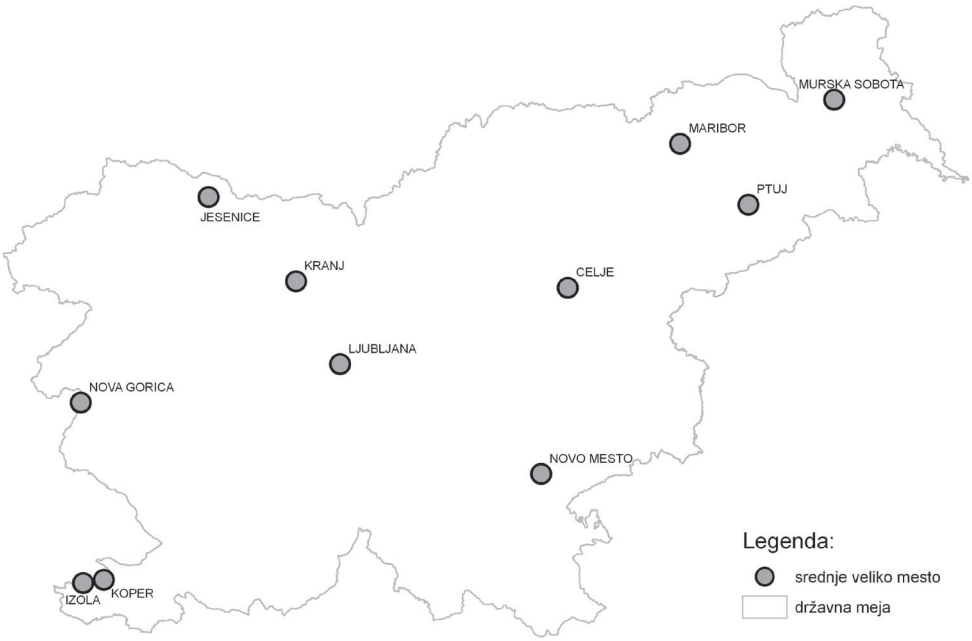

Slika 4: *Srednje velika mesta v Sloveniji (Prosen et al., 2007a).*

Mestna območja Celje, Koper, Ljubljana, Maribor, Nova Gorica in Novo mesto so po velikosti in po vlogi, ki jo imajo v državi in regiji, upravičeno uvrščena med srednje velika mesta. Med srednje velikimi mesti izstopata Murska Sobota in Izola, ki imata le nekaj več kot 10 000 prebivalcev. Če pogledamo natančneje: mestno območje Murske Sobote predstavlja regionalno središče za celotno območje Pomurja in s tem opravičuje status srednje velikega mesta. Nasprotno od Murske Sobote, ki nima v neposredni bližini večjega mesta, ima Izola v bližini mesto Koper, kjer koristi njegovo gospodarsko moč, na drugi strani pa razvija lastno turistično dejavnost. Izola ima še splošno bolnišnico, ki je namenjena vsem obalnim mestom in je bila poleg ugodnih gospodarskih in turističnih razmer ključni dejavnik, da je dosegla potrebnih sedem točk.

3.3 Vloga MSVM v policentričnem urbanem omrežju Slovenije

Rezultati analize MSVM kažejo, da imamo v Sloveniji deset srednje velikih mest, ki so središča nacionalnega pomena na regionalnih območjih, in Ljubljano, ki je v slovenskem urbanem omrežju edino veliko mesto in hkrati predstavlja središče mednarodnega pomena za celotno državo. Kot mednarodno pomembni sta opredeljeni še mesti Maribor in Koper. Prostorsko gledano je v SPRS (2004) celotno območje Slovenije enakomerno pokrito s središči nacionalnega pomena (z izjemo kočevskega območja).

Izkazalo se je, da med majhna mesta spadajo tudi mesta, ki so v SPRS (2004) opredeljena kot regionalna središča nacionalnega pomena. Za ta mesta je značilno, da še nimajo razvitih vseh dejavnosti, potrebnih za regionalno središče, ali pa imajo določene gospodarske ali druge strukturne težave, ki jim onemogočajo potreben razvoj. Ponekod je možno iskati vzrok tudi v bližini večjih mest, ki negativno vplivajo na njihov razvoj. Ostala majhna mesta so središča regionalnega pomena ali pa predstavljajo medobčinska središča lokalnega pomena.

Do podobnih rezultatov smo prišli pri projektu Interreg IIIb RePUS (2007), kjer so bila določena območja lokalnih in regionalnih zaposlitvenih sistemov. Rezultati projekta RePUS v manj središčnih območjih skoraj povsem sovpadajo z dejansko členitvijo Slovenije na ravni upravnih enot oziroma SKTE4 (Standardna klasifikacija teritorialnih enot) in z zasnovo policentričnega urbanega sistema v SPRS (2004). Rezultati projekta RePUS izstopajo predvsem v veliko večji gravitacijski moči mesta Ljubljane. Lokalni zaposlitveni sistem Ljubljane tudi v SPRS (2004) obsega opredeljena središča Logatec, Vrhnika, Domžale, Kamnik, Litija, Zagorje ob Savi, Grosuplje in Trebnje in tudi majhna mesta Medvode, Trzin, Mengeš in Ivančna Gorica.

Zaradi boljše preglednosti v nadaljevanju predstavljamo MSVM in njihovo vlogo v urbanem omrežju po statističnih regijah Slovenije.

V Gorenjski statistični regiji prestavljajo Jesenice eno izmed prevladujočih urbanih središč. Gre za staro industrijsko mesto, ki ima po mnenju Pogačnika (1996) med vsemi slovenskimi mesti največ težav z oblikovnim vrednotenjem in usmerjanjem. Jesenice so stisnjene med Karavanke in Mežaklo in so oblikovno zelo razvrednotene zaradi železarne, železnice, odprtih skladišč, odlagališča jalovine in podobnih posegov v prostor. Prostorska utesnjenost in prevladujoča industrijska usmerjenost Jesenicam ne omogočata tiste pomembne vloge, ki naj bi jo imele kot potencialno regionalno središče nacionalnega pomena. V SPRS (2004) so skupaj z Radovljico opredeljene

kot središče nacionalnega pomena regionalnih območij, ki bodo širile svoj vpliv tudi na čezmejna območja.

V Gorenjski regiji predstavlja nacionalno središče regionalnega območja tudi mesto Kranj. Zanj je značilno, da se je začelo razvijati po drugi svetovni vojni kot industrijsko središče s številnimi blokovskimi naselji in enodružinsko gradnjo (Pogačnik, 1996). Bližina glavnega mesta mu daje določene razvojne prednosti, vendar kljub svoji velikosti ne more v celoti razviti vseh dejavnosti, ki naj bi jih imelo kot središče, pomembno za celotno regijo. V smislu policentričnega razvoja vpliva bližina Ljubljane dokaj neugodno na sam razvoj mesta Kranj, ki mu zaradi tega ne uspe razviti svoje identitete v regiji. Mesto Kranj in somestje Jesenice–Radovljica sta regijsko pomembni središči, vendar še nimata razvitih vseh potrebnih potencialov.

V Goriški statistični regiji predstavlja mesto Nova Gorica nacionalno središče regionalnega območja. Gre za zelo pomembno gospodarsko in kulturno mesto v regiji, ki skupaj z regionalno pomembnimi središči Ajdovščino, Idrijo, Tolminom in delno tudi s Sežano oblikuje pomembno policentrično mrežo središč v Severni Primorski.

Somestje Koper–Izola–Piran spada med najbolj razvijajoča se somestja v Sloveniji. Njihova medsebojna bližina jim omogoča, da skupaj pokrivajo vsa področja in dejavnosti, ki naj bi jih imelo nacionalno pomembno središče regionalnega območja. Mesto Koper je pomembno državno tovorno prometno vozlišče in morsko pristanišče, mesti Izola in Piran pa se razvijata kot pomembni turistični mesti, ki odlično izkoriščata bližino gospodarsko močnega Kopra.

Primanjkljaj središča regionalnega pomena je opaziti v Notranjsko-kraški statistični regiji, kjer Postojna, kot potencialno središče nacionalnega pomena, nima razvitih vseh pomembnih dejavnosti in se je posledično uvrstila med majhna slovenska mesta. Tej regiji primanjkujejo še druga močnejša središča regionalnega pomena, kot sta mesti Ilirska Bistrica in Cerknica.

Osrednjeslovenska statistična regija je najmočnejša slovenska regija, ki se razvija okrog mednarodno pomembnega nacionalnega središča Ljubljane. Kot središče regionalnega pomena se hitro razvija somestje Domžale–Kamnik, Grosuplje, Vrhnika in Trzin pa kot središča lokalnega pomena. V tej regiji težko govorimo o policentričnem urbanem razvoju, ampak o veliki urbani aglomeraciji s središčem v Ljubljani. Glede na rezultate analize so se mesta iz te regije uvrstila po vseh upoštevanih merilih med najbolj razvita mesta v Sloveniji.

V SPRS je somestje Trbovlje–Hrastnik–Zagorje ob Savi opredeljeno kot nacionalno pomembno središče regionalnega območja. Gre za industrijska in rudarska mesta, ki imajo veliko strukturnih težav, vendar imajo to prednost, da so v relativno blizu Ljubljane, ki nudi veliko delovnih mest. Po velikosti so največje Trbovlje, ki so skupaj z ostalima mestoma, Hrastnikom in Zagorjem ob Savi, uvrščena med majhna slovenska mesta. Regiji primanjkuje predvsem srednje veliko mesto, ki ne bi temeljilo na sekundarnih, temveč na terciarnih in kvartarnih dejavnostih.

V Dolenjski in Spodnjeposavski statistični regiji sta Novo mesto in somestje Brežice–Krško–Sevnica predvidena kot središči nacionalnega pomena. Novo mesto obvladuje celotni vzhodni del Slovenije med Kočevskim in Štajersko in se je uvrstilo med srednje velika mesta. Ostala mesta (Brežice, Krško in Sevnica) spadajo po predstavljenih merilih med majhna mesta. Skupaj

izpolnjujejo vse glavne dejavnosti srednje velikih mest, zato jih lahko obravnavamo glede na skupno opremljenost kot središče nacionalnega pomena, posamezno pa kot središča regionalnega pomena. Majhna mesta, kot so Črnomelj, Ribnica in Kočevje, predstavljajo mesta regionalnega pomena. Pri teh mestih najbolj izstopa mesto Kočevje, ki ima veliko število prebivalcev, hkrati pa mu manjka vrsta dejavnosti (npr. splošna bolnišnica), da bi lahko postalo regionalno središče nacionalnega pomena.

V Savinjski statistični regiji je osrednje središče nacionalnega pomena Celje, ki po upoštevanih merilih spada med srednje velika mesta z največ doseženih točk v Sloveniji. Velenje, ki je v strategiji opredeljeno kot regionalno središče, kljub velikemu številu prebivalcev ni izpolnilo meril za srednje veliko mesto. Problem Velenja je, da veliko dejavnosti terciarnega, še bolj pa kvartarnega sektorja, zanj opravlja bližnje mesto Celje. Po SPRS (2004) je za regijo pomembno še somestje regionalnega pomena Šmarje pri Jelšah–Rogaška Slatina ter mesta, ki predstavljajo medobčinska središča (Laško, Mozirje, Slovenske Konjice, Šentjur in Žalec).

Koroški statistični regiji manjka srednje veliko mesto, ki bi predstavljalo središče nacionalnega pomena. V SPRS (2004) je somestje Slovenj Gradec–Ravne na Koroškem–Dravograd opredeljeno kot središče nacionalnega pomena, kjer imajo vsa tri mestna območja skupaj 19 204 prebivalcev. Vsako od njih spada med majhna mesta, saj nima nobeno več kot 10 000 prebivalcev. Med njimi je s splošno bolnišnico in okrožnim sodiščem še najbolje opremljen Slovenj Gradec.

Mesto Maribor je srednje veliko mesto mednarodnega pomena. V Podravski statistični regiji se nahaja še mesto Ptuj, ki je v SPRS (2004) opredeljeno kot središče nacionalnega pomena, in

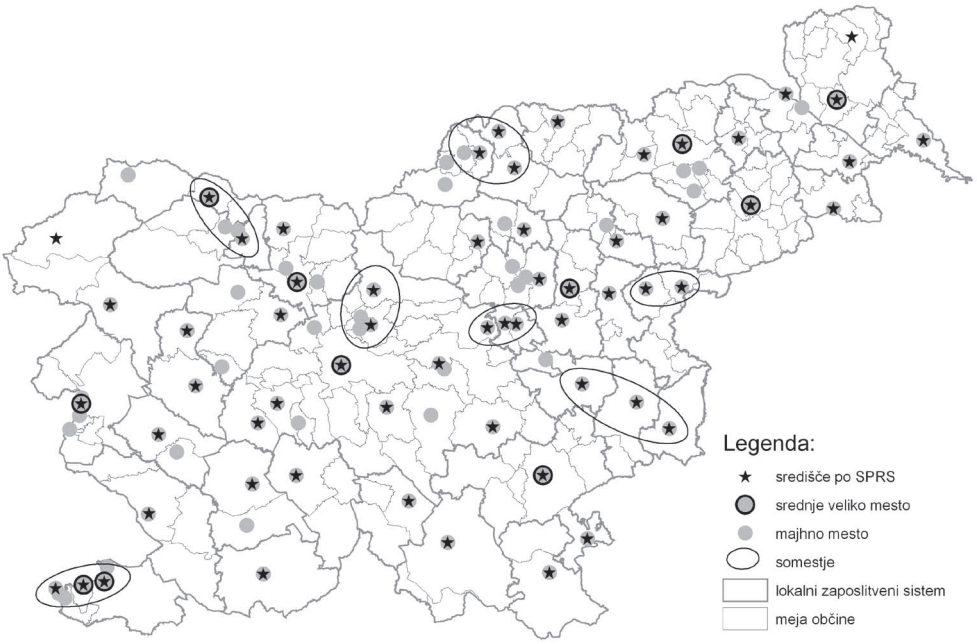

Slika 5: *Sintezni prikaz in primerjava rezultatov raziskave z opredelitvijo urbanih središč v SPRS (2004) ter lokalnimi zaposlitvenimi sistemi (RePUS, 2007).*

nekaj manjših medobčinskih središč, kot so Lenart v Slovenskih Goricah, Slovenska Bistrica, Ruše in delno tudi Ormož. Ptuj spada med majhna mesta, čeprav ima že zdaj blizu 20 000 prebivalcev. Kljub temu da veliko dejavnosti zanj opravlja bližnji Maribor, je Ptuj hitro razvijajoče se mesto, ki ima možnosti, da postane pomembno regionalno središče.

Kot zadnjo predstavljamo še Pomursko statistično regijo, ki je po vseh (statističnih) kazalcih najšibkejša v državi. Za regijo je značilno močno regionalno središče nacionalnega pomena, Murska Sobota, ki ima le nekaj več kot 12 000 prebivalcev. Mesto ima zelo veliko število delovnih mest, hkrati pa tudi vse pomembnejše dejavnosti, zato ne preseneča, da se je uvrstilo med srednje velika mesta (ne glede na nizko število prebivalcev). Okoli mesta so pravilno razporejena tri središča regionalnega pomena: Ljutomer, Gornja Radgona in Lendava. Slabše oskrbljeno je le Goričko, ki ima samo eno šibko medobčinsko središče – Gornje Petrovce, ki se po kazalnikih niti ne uvrščajo med mestna naselja. Zato bi potrebovalo lastno središče regionalnega pomena.

3.4 Zaključki makro raziskave

Rezultati raziskave so pokazali na veliko raznolikost urbanih območij. Med temeljne ugotovitve lahko štejemo, da v Sloveniji v urbanem omrežju prevladujejo majhna naselja, ki v SPRS (2004) niti niso opredeljena, saj predstavljajo središča lokalnega pomena. Poleg velikega števila majhnih je v Sloveniji še nekaj srednje velikih mest. Iz rezultatov analize lahko ugotovimo, da predstavljajo prav ta naselja ogrodje policentričnega urbanega omrežja, zato je njihov razvoj izrednega pomena za nadaljnji razvoj celotne države v skladu z načeli trajnostnega prostorskega ter skladnega regionalnega razvoja. Posamezna naselja so namreč pogosto prešibka, da bi lahko sama zagotavljala razvoj na določenem območju. To ugotovitev dodatno potrjujejo rezultati analize vloge in položaja naselja v urbanem omrežju glede na opredelitev vloge naselja v zasnovi policentričnega urbanega omrežja Slovenije (2004). Preglednica 6 prikazuje položaj naselij v sistemu poselitve ter opredelitev naselja v SPRS (2004). Glede na rezultate testa kontingence lahko trdimo s stopnjo zaupanja večjo od 99 % , da sta položaj naselja v sistemu poselitve ter opredelitev naselja v SPRS statistično povezani slučajni spremenljivki (χ^2 = 9,21; α = 1 %).

	središče urbane aglomeracije oz. MSVM na obrobju aglomeracije	**omrežje MSVM**	**MSVM v ruralnem območju**	**skupaj**
središče je opredeljeno v SPRS	6	10	8	***24***
središče ni opredeljeno v SPRS	18	16	1	***35***
skupaj	***24***	***26***	***9***	***59***

Preglednica 6: *Kontingenčna preglednica položaja naselja v sistemu poselitve ter opredelitev naselja v SPRS (MOP 2004)* (χ^2 = 9,21; α = 1 %).

Nekatera mestna območja se povezujejo v urbane aglomeracije na nacionalni, regionalni ali medobčinski ravni, kar je velikega pomena za zagotavljanje nadaljnjega razvoja policentričnega urbanega omrežja. V teh primerih so rezultati raziskave pokazali, da se naselja povezujejo v širša urbana območja z drugimi, sosednjimi naselji, vendar so ta povezovanja pogosto neformalne narave (graf 2). Med najpogostejšimi oblikami neformalnega povezovanja so športni ter kulturni dogodki, sledijo dejavnosti varstva okolja, sodelovanje na področju razvoja podjetništva in sodelovanje nevladnih organizacij, pa tudi na področju prometa in organiziranosti gasilcev (v anketnih odgovorih zabeleženi v rubriki drugo).

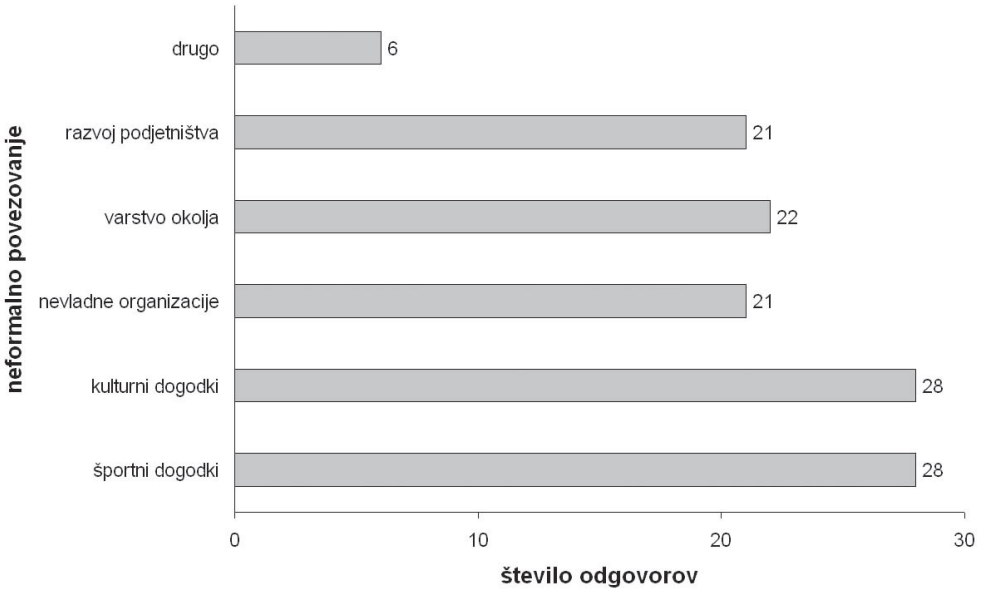

Graf 2: *Neformalno povezovanje z drugimi naselji (Prosen et al., 2007b).*

Uradno naselja sodelujejo pri skupnih izvedbenih projektih, skupnih razvojnih strategijah, skupnem kandidiranju na različnih razpisih za izvedbo študij in projektov ter na področju turizma (v anketnih odgovorih zabeleženi v rubriki drugo). Za učinkovitejši razvoj celotnega urbanega omrežja bi bilo treba formalna sodelovanja in delitev funkcij bistveno bolj spodbujati s strani države, saj bi s tem lahko dosegli večji pomen posameznega središča in bolj uravnotežen prostorski razvoj v državi. Rezultati testa kontingence kažejo (preglednica 7), da je medsebojno povezovanje naselij glede skupnih razvojnih planov, strategij, razvojnih programov in podobnega tesno povezano z opredelitvijo vloge naselja v SPRS($\chi^2 = 7{,}19$; $\alpha = 1$ %), medtem ko za druge oblike formalnega in/ali neformalnega sodelovanja (sodelovanje na področjih upravno-administrativnih funkcij, podjetništva, organizacije javnega potniškega prometa, šolstva, kulture in športa) tega ne moremo trditi (v vseh primerih 20 %).

	nacionalno središče mednarodnega pomena, središče nacionalnega ali regionalnega pomena	središče medobčinskega pomena oz. središče ni opredeljeno v SPRS	*skupaj*
se povezujejo glede skupnih razvojnih strategij, razvojnih programov in podobnim	15	22	***37***
se ne povezujejo glede skupnih razvojnih strategij, razvojnih programov in podobnim	1	17	***18***
skupaj	***16***	***39***	***55***

Preglednica 7: *Kontingenčna preglednica položaja naselja v sistemu poselitve (SPRS; 2004) ter povezovanje glede skupnih razvojnih strategij, razvojnih programov in podobnim* ($\chi^2 = 7{,}19$; $\alpha = 1\ \%$).

Poleg ekonomskih in socialno-demografskih kazalnikov so se za zelo pomembne pri določanju majhnih in srednje velikih mest kot nosilcev urbanega omrežja izkazali morfološki kazalniki. Gre za skupino kazalnikov, s katerimi lahko mestna naselja podrobneje analiziramo in opredelimo na podlagi analize fizičnih (prostorskih) struktur. V sklopu fiziognomsko-morfoloških meril smo z dodatno analizo ugotavljali medsebojno statistično povezanost nekaterih fizičnih elementov prostora (delež stanovanjskih objektov, urejenost zelenih in športno-rekreativnih površin) s potenciali za razvoj mestnega naselja. Izkazalo se je, da so le nekateri kazalniki v medsebojni statistični povezanosti, medtem ko pri večini tega ne moremo trditi. Njihovo nadaljnje raziskovanje bo lahko zato bistveno pripomoglo k raziskovanju notranjega ustroja mestnih naselij (določanje mestnega jedra, notranjega in zunanjega obroča) ter k razmejevanju mest od ostalih območij.

S pomočjo testa kontigence smo nadalje proučili vpliv velikosti naselja (število prebivalcev v naselju) na potencialni razvoj naselja v naslednjih desetih letih. V ta namen smo naselja razvrstili v štiri razrede:

- do vključno 1000 prebivalcev,
- med 1001 in 3000 prebivalci,
- med 3001 in 10 000 prebivalci in
- 10 001 prebivalec in več.

Podatke o potencialnem razvoju naselij v prihodnjih 10 letih smo pridobili iz ankete o pomenu majhnih in srednje velikih mest za razvoj urbanih območij (Prosen et al., 2007b). V ta namen smo analizirali potencialni razvoj naselij na področju gospodarskih dejavnosti, razvoja delovnih mest, reševanja stanovanjske problematike, razvoja turizma, razvoja šolstva (vključno z uvajanjem novih

šol), izboljšanja upravnih dejavnosti, varstva okolja, razvoja športne infrastrukture in dejavnosti, razvoja prometnega in komunalnega omrežja ter razvoja kulturnih dejavnosti. Za vsako področje razvoja naselja smo preizkusili domnevo o povezanosti z velikostjo naselja. Povzetki rezultatov

Razvoj naselja	**Povezanost med velikostjo ter razvojem naselja**
(a) razvoj gospodarskih dejavnosti	Da ($\chi^2 = 13{,}32;\ \alpha = 1\ \%$)
(b) razvoj delovnih mest	Da ($\chi^2 = 10{,}67;\ \alpha = 1\ \%$)
(c) razreševanje stanovanjske problematike	Da ($\chi^2 = 10{,}60;\ \alpha = 1\ \%$)
(d) razvoj turizma	Ne
(e) razvoj šolstva (vključno z uvajanjem novih šol)	Da ($\chi^2 = 25{,}34;\ \alpha = 1\ \%$)
(f) izboljšanje upravnih dejavnosti	Da ($\chi^2 = 18{,}95;\ \alpha = 1\ \%$)
(g) varstvo okolja	Ne
(h) razvoj športne infrastrukture in dejavnosti	Da ($\chi^2 = 6{,}03;\ \alpha = 5\ \%$)
(i) razvoj prometnega in komunalnega omrežja	Da ($\chi^2 = 4{,}70;\ \alpha = 10\ \%$)
(j) razvoj kulture	Da ($\chi^2 = 9{,}87;\ \alpha = 1\ \%$)

so podani v preglednici 8.

Preglednica 8: *Povezanost med velikostjo ter potencialnim razvojem naselja (obrazložitev: Da – obstaja statistična povezanost med obravnavanima spremenljivkama, Ne – ne moremo trditi, da obstaja statistična povezanost med obravnavanima spremenljivkama).*

Podrobnejša analiza statistične povezanosti med velikostjo naselja in področji za potencialni razvoj naselja je pokazala, da obstaja (v primerih a, b, c, e, f, h, i in j v preglednici 8) pozitivna linearna povezanost (z večanjem števila prebivalcev v naseljih se povečuje potencial za razvoj).

Kot zadnje, vendar ne najmanj pomembne, navajamo ugotovitve glede povezovanja mestnih naselij z drugimi urbanimi središči na ravni medobčinskega, regionalnega, nacionalnega in tudi

Prednosti		**Slabosti**	
Možnost kandidiranja na mednarodnih razpisih	51 (85 %)	Dolgotrajnost dogovarjanj	38 (63 %)
Cenejša in učinkovitejša izvedba projektov	44 (73 %)	»Odmaknjenost« od odločanja	23 (38 %)
Večja konkurenčnost in/ali prepoznavnost v širšem prostoru	37 (62 %)	Težje vključevanje prebivalstva (udeležba v izvedbi, medsebojno sodelovanje, finančna podpora ...)	17 (28 %)
Drugo	6 (10 %)	Drugo	2 (3 %)

mednarodnega sodelovanja (glej preglednico 9).

Preglednica 9: *Prednosti oziroma slabosti sodelovanja z drugimi naselji (Prosen et al., 2007b).*

Rezultati analize kažejo, da pri povezovanju mestnih naselij z drugimi urbanimi središči velikost mestnega naselja ne igra zelo pomembne vloge, čeprav so anketiranci v nekaterih odgovorih navajali prav ta razlog za slabše ali boljše povezovanje z drugimi mestnimi naselji in urbanimi območji. Podobne rezultate je pokazala analiza odgovorov glede vključevanja v mednarodne projekte in pridobivanja sredstev iz različnih državnih in mednarodnih razpisov. Iz večine odgovorov lahko sklepamo, da je za medsebojno sodelovanje in vključevanje v mednarodne projekte veliko bolj pomembna ustrezna strategija razvoja mestnega naselja ter zavzetost uprave za doseganje zastavljenih ciljev kot pa velikost mestnega naselja.

Za mestna naselja v slovenskem urbanem omrežju je pomembno tudi čezmejno in drugo mednarodno sodelovanje. Na eni strani tako lažje rešujejo skupne probleme in se vključujejo v mednarodno skupnost, na drugi strani pa se na ta način krepi njihova vloga v domačem urbanem omrežju. K temu precej prispevajo relativno dobro razvita infrastrukturna omrežja.

4 SKLEPNE UGOTOVITVE

V Sloveniji delitev mest na majhna, srednje velika in velika mesta ni dorečena. Vlada RS določa samo status mest, kar ni dovolj za njihovo delitev. Zato je bilo treba za določitev vloge MSVM v urbanem omrežju Slovenije te najprej opredeliti. Na osnovi domače in tuje literature smo poskušali izbrati najprimernejša merila, s katerimi smo določili 93 majhnih mest, ki vključujejo tudi deset srednje velikih mest in Ljubljano kot edino veliko mesto v Sloveniji.

Ugotovili smo, da v Sloveniji na splošno primanjkujejo srednje velika mesta z več kot 30 000 prebivalci, ki bi bila glavni regionalni nosilci razvoja. Slovenija ima le deset srednje velikih mest oziroma somestij: Celje, Izola–Koper, Maribor, Murska Sobota, Novo mesto in Nova Gorica, Jesenice, Kranj in Ptuj. Poleg devet potencialnih regionalnih središč (Koper in Izola, ki sta vsak zase opredeljena kot srednje veliko mesto, se povezujeta v somestje), manjkata le še močnejši središči regionalnega pomena na Koroškem in Kočevskem.

Vloga majhnih mest je zaradi njihovega prehitrega razvoja in poselitvene privlačnosti težko določljiva. V večini primerov gre za lokalna središča ene ali več občin. Na drugi strani imamo tudi majhna mesta z več kot 10 000 prebivalci, ki dobivajo vse bolj regionalno pomembne lastnosti. Za ta majhna mesta, ki so po številu prebivalcev sicer velika, je značilna premajhna centralnost in preozka specializacija gospodarstva v preteklosti. Kljub močnemu prestrukturiranju niso razvila zadostne centralnosti in raznovrstnosti, ki je značilna za regionalno pomembna središča.

Menimo, da ni primerno iskati težav slovenskih mest zgolj v njih samih, ampak tudi v slabi politiki oblikovanja regij oziroma pokrajin v Sloveniji. Mesta lahko razvijejo potrebno centralnost le, če je njihova vloga v prostoru dovolj natančno opredeljena. V Sloveniji je Ljubljana deležna prevelike centralnosti (Zavodnik Lamovšek, 2007), vsem ostalim mestom pa je primanjkuje. Poleg tega so MSVM v Sloveniji podvržena nenehnim razvojnim spremembam, ki so posledica globalizacije, rasti terciarnega sektorja in drugih strukturnih sprememb. Za MSVM mora biti značilna čim bolj raznovrstna specializacija lokalnega gospodarstva, ki omogoča socialni razvoj, izboljšuje življenjske pogoje prebivalcev in podpira vse druge dejavnike trajnostnega razvoja. Slednje po našem mnenju

predstavlja ključ do uspeha majhnih in srednje velikih slovenskih mest.

Vse ugotovitve kažejo na potrebo po načrtnem usmerjanju urbanega razvoja na državni ravni, za kar bi bilo treba sprejeti tudi ustrezno politiko urbanega razvoja.

Literatura in viri:

CONSPACE (2005). Interreg III B Cadses. Final report. WP2: Harmonization of tools, data and procedures and monitoring of spatial development, Pilot action, "indicators of spatial development". Project partner: Ministry of Environmental and spatial planning. Ljubljana. Pridobljeno s spletne strani januarja 2007: www.conspace.com

ESDP (1999). Evropske prostorske razvojne perspektive, V smeri uravnoteženega in trajnostnega razvoja ozemlja Evropske unije, Dogovorjeno na neformalnem svetu ministrov Evropske unije, odgovornih za prostorsko planiranje, Potsdam 10.–11. maj 1999, Slovenska verzija, Ljubljana.

ESPON 1.1.1. (2004). Potentials for polycentric development in Europe, Final project report, Nordregio, Stockholm, Sweden (Lead partner). Pridobljeno s spletne strani januarja 2007: http://www.espon.lu/online/documentation/projects/thematic/index.html

ESPON 1.1.3. (2004). Particular effects of enlargement of the EU and beyond on the polycentric spatial tissue with special attention on discontinuities and barriers. Final project Report. The Royal Institute of Technology (KTH), Division of Urban Studies (Lead partner). Stockholm, Sweden. Pridobljeno s spletne strani januarja 2007: http://www.espon.lu/online/documentation/projects/thematic/index

ESPON 1.4.1. (2006). Small and Medium Size Towns (SMESTO), Final project report, Pridobljeno s spletne strani novembra 2006: http://www.espon.eu/mmp/online/website/content/projects/261/410/file_2225/fr-1.4.1_revised-full.pdf

Pavlin, B., Milenkovič, A., Klasinc, S., et al. (2003). Mestna naselja v Republiki Sloveniji. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije. Pridobljeno s spletne strani aprila 2006: www.stat.si/doc/pub/mestna_naselja_slo_03.pdf

Prosen, A., Zavodnik Lamovšek, A., Pichler Milanovič, N., Sitar, M., et al. (2007a). Pomen majhnih in srednje velikih mest za razvoj urbanih območij, 2. fazno poročilo. Ljubljana: CRP »Konkurenčnost Slovenije 2006–2013«, Projekt št. V5-0301.

Prosen, A., Zavodnik Lamovšek, A., Žaucer, T., Drobne, S., Klement, B. (2007b). Pomen majhnih in srednje velikih mest za razvoj urbanih območij, 3. fazno poročilo. Ljubljana: CRP »Konkurenčnost Slovenije 2006–2013«, Projekt št. V5-0301.

Ravbar, M. (1993). Kriteriji za opredeljevanje mest v Sloveniji. Ljubljana: Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani.

RePUS (2007). Strategy for a regional Polycentric Urban System in Central-Eastern Europe: Economic Integration Zone, Final Report. Budimpešta: Interreg III B.

Resolucija o poglavitnih smotrih in smernicah za urejanje prostora. Uradni list SRS, št. 43/1973.

SVR (2006). Okvir gospodarskih in socialnih reform za povečanje blaginje Slovenije. Služba Vlade RS za razvoj. Pridobljeno s spletne strani aprila 2007: www.svr.gov.si

SURS (2005). Statistični letopis Republike Slovenije. Statistični urad Republike Slovenije, Pridobljeno s spletne strani 12. 6. 2006: www.stat.si/letopis/index_vsebina.asp?poglavje=34&leto=2005&jezik=si

SPRS (2004). Strategija prostorskega razvoja Slovenije. Ministrstvo za okolje in prostor. Urad za prostorski razvoj. Uradni list RS, št. 76/2004. Pridobljeno s spletne strani marca 2006: www.sigov.si/mop

SRS (2005). Strategija razvoja Slovenije. Ljubljana: Urad za makroekonomske analize in razvoj.

Urban Audit (2006). Projekt predstavitve mest. Statistični urad Republike Slovenije. Pridobljeno s spletne strani 20. 4. 2006: www.stat.si/temasplosno_upravno_UA_predstavitev.asp

Vrišer, I. (1995). Problemi z opredeljevanjem mest in mestnih občin v Sloveniji. V Černe, A., Gosar, A., Klemenčič, M., s sod. (ur.). Geografska problematika slovenskega alpskega sveta in slovenskih mest. Dela, 11: 77–108.

Zavodnik Lamovšek, A. (1997). Razvoj sistemov poselitve – od ideje centralnosti do disperzije, magistrska naloga. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo, IPŠPUP.

Zavodnik Lamovšek, A. (2007). Regionalni prostorski razvoj v razvitih informacijskih družbah, Doktorska disertacija, UL FGG.

ZLS (2005). Zakon o lokalni samoupravi. Uradni list RS, št. 100/05.

ZPN (2007). Zakon o prostorskem načrtovanju. Uradni list RS, št. 33/2007.

Prispelo v objavo: 25. april 2008
Sprejeto: 2.junij 2008

viš. pred. dr. Alma Zavodnik Lamovšek, univ. dipl. inž. arh.
Univerza v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo, Oddelek za geodezijo
Jamova 2, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: azavodni@fgg.uni-lj.si

viš. pred. mag. Samo Drobne, univ. dipl. inž. geod.
Univerza v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo, Oddelek za geodezijo
Jamova 2, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: samo.drobne@fgg.uni-lj.si

asist. Tadej Žaucer, univ. dipl. inž. arh.
Univerza v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo, Oddelek za geodezijo
Jamova 2, SI-1000 Ljubljana